

1.01
Prejeto 18. 3. 2009

UDK 821.131.1:323.1(497.4)"1892/1893"

Ivan Vogrič*

Polemika o De Amicisovem Srcu ob koncu 19. stoletja (primer iz kulturnega boja)

IZVLEČEK

Avtor prispevka analizira polemiko, ki se je razvnela ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let 19. stoletja, še posebej pa v letih 1892-1893, po izidu slovenskega prevoda mladinskega dela Cuore (Srce) italijanskega pisatelja Edmonda De Amicisa. Okrog knjige (katere prevod je bil izrazito prilagojen avstrijskim družbeno-političnim razmeram) so se lomila kopija med uveljavljenim teologom in urednikom Rimskega katolika Antonom Mahničem, ki je zelo kritično ocenil to delo, in zagovorniki te knjige, katerih najbolj glasna predstavnica je bila mlada tržaška učiteljica Marica Nadlišek, mama Vladimirja Bartola. Polemika se ni dotaknila zgolj vsebine knjige, ampak tudi umetniške svobode in ženskega vprašanja. Nenazadnje je imela tudi elemente ideološkega spopada, v katerem sta se znašla dva tipična predstavnika slovenskega kulturnega boja: liberalni učitelj (učiteljica) in katoliški duhovnik.

Ključne besede: Edmondo De Amicis, Cuore (Srce), Anton Mahnič, Marica Nadlišek, kulturni boj, žensko vprašanje

ABSTRACT

CONTROVERSIES ABOUT CUORE (HEART) BY DE AMICIS AT THE TURN OF THE 19TH CENTURY (an example of a cultural struggle)

The author of the following article analyses the controversies which took place in the end of the 1880s and in the beginning of 1890s, especially in 1892 and 1893 after the Slovenian translation of the work of youth literature Cuore (Heart) by the Italian writer Edmondo De Amicis. The book (whose translation was distinctively adapted to the Austrian sociopolitical circumstances) was fought over by the established theologian and editor of the Rinski katolik publication Anton Mahnič, who was very critical of this work, and the advocates of the book, whose most intense representative was a young teacher from Trieste, Marica Nadlišek, mother of Vladimir Bartol. The debate did not simply concern the contents of the book, but had also to do with artistic freedom and women's issues. After all, it also contained elements of an ideological conflict between two typical representatives of the Slovenian cultural struggle: a liberal (female) teacher and a Catholic priest.

Key words: Edmondo De Amicis, Cuore (Heart), Anton Mahnič, Marica Nadlišek, cultural struggle, women's issue

---

* Mag., Vrhovci cesta VIII/5b, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: ivan.vogric@hotmail.com

Izid dela *Po sledeh Fate morgane* Eveline Umek,¹ romansirane življenjepisa Marice Nadlišek Bartol (1867-1940),² je ponovno obudil spomin na polemiko med to tržaško pisateljico in teologom Antonom Mahničem³ v letih 1892-1893, takoj po izidu slovenskega prevoda De Amicisovega dela *Cuore* (Srcu). Šlo je za polemiko, ki je razvnela slovensko findsocioclovsko srenjo prav v času, ko se je že dodobra razplamtel t. i. kulturni boj. Na eni strani se je znašla uveljavljena teološka avtoriteta, na drugi pa dotlej domala anonimna učiteljica iz liberalno navdahnjenega Trsta.

Sicer pa je imel ta spopad že pred tem dolgo brado. O Srcu so začeli namreč razpravljati, tudi v polemičnih tonih, nekaj let prej, k temu pa je pripomogel predvsem Josip Stritar. Prikaz nekaterih podrobnosti te polemike nam odstira vpogled v takratno stanje duha na Slovenskem.

De Amicisovo srce

Najbolj znano knjižno delo italijanskega pisatelja Edmonda De Amicisa (1846-1908) spremlja oznaka "libro per ragazzi", se pravi knjiga za mladino. Ne gre za klasičen literarni žanr (roman, povest idr.), marveč za niz zgodb, ki opisujejo vzdušje med šolskim letom v eni od ljudskih šol na severu Italije. Zgodbe so napisane v prvi osebi (glavni junak je osnovnošolec), epizode iz šolskega življenja pa so vpete v družinsko dogajanje oziroma splošni družbeni kontekst.

Po izidu leta 1886 je delo naletelo na zelo velik uspeh med bralci. Doživelo je veliko število ponatisov, do leta 1923 pa so samo v Italiji prodali milijon izvodov. Med tistimi, ki so ga posebej pohvalili, so bili učitelji, saj so bili v njem prikazani v ugodni luči. Tako je npr. Učiteljski tovariš leto dni po izidu zapisal, da "knjiga izrazuje ... spoštovanje in ljubezen do šole in učiteljstva", še zlasti, ko govori o "velikih težavah, s kojimi se mora ljudski učitelj boriti ...".⁴ Knjiga poudarja tudi ljubezen do staršev in sočutje do manj premožnih slojev, pomemben element pa je domoljubje, v prvi vrsti epizode, pomembne za zedinjenje Italije.

Delo je imelo velik odmev tudi na Slovenskem. Poleg Učiteljskega tovariša je nanj posebej opozoril Josip Stritar, ki je na straneh Ljubljanskega zvana priporočil branje knjige.⁵ V taisti reviji je, prav tako leta 1887, izšla napoved, po kateri je De Amicis pooblastil prof. Josipa Borghija iz Ljubljane, da prevede v slovenski jezik njegovo delo. To novico je pozneje potrdil tudi Učiteljski tovariš v že omenjeni številki, vendar s pripisom, ki nam pomaga razumevati pristop do knjige v naslednji fazi, in sicer, da "bi bilo kaj družega, ako bi bil knjigo spisal kak avstrijski Italijan za avstrijsko mladino".

¹ Evelina Umek: *Po sledeh fate morgane*. Trst 2008.

² Anton Mahnič (Kobdilj 1850 - Zagreb 1920), doktor teologije, kritik in urednik. Bil je ideolog katoliškega gibanja na Slovenskem, pri čemer je posegel tudi v politično sfero. Leta 1888 je ustanovil revijo *Rimski katolik* (izhajala do 1896); istega leta je bil imenovan za škofa na otoku Krku.

³ Marica Nadlišek Bartol (Kolonja pri Trstu 1867 - Ljubljana 1940), pisateljica, kulturno-prosvetna in narodna delavka. Leta 1897 je postala urednica *Slovenke*, prvega slovenskega ženskega lista, in ga urejala do leta 1899. Najpomembnejše delo je roman *Fata morgana* (1898). Njen najstarejši sin je bil pisatelj Vladimir Bartol (roman *Alamut*).

⁴ Učiteljski tovariš, 1887, str. 280-285 in 297-300.

⁵ Ljubljanski zvon, 1887, str. 233-240.

Dotlej ugodne odmeve na De Amicisovo delo na Slovenskem je leta 1889 pretrgal Rimski katolik. Delo je ocenil zelo negativno, saj "od prvega začetka do zadnjega konca je knjiga naturalistična, tj. slika se gola natura, čista človečnost brez vsakega ozira na vero in Boga".⁶ Pri tem je ponovil očitke, ki so jih pred njim izrazili mnogi katoliki v Italiji - se pravi nezadovoljstvo zaradi odsotnosti religioznih elementov v knjigi. Sklep ocene knjige je bil posebno oster, saj govori o delu, "ki namesto visokih vzorov krščanske popolnosti, dovtetnemu mlademu rodu postavlja v posnemanje rovarje, proklete od cerkve" ("framasona prvega reda" Mazzinija, "rudečega diktatorja s Kozjeka", Garibaldija in Cavourja - op. a).

Ostre besede na račun akterjev zedinjenja Italije je treba pripisati slabim odnosom med Vatikanom in liberalno Italijo, potem ko je slednja zavzela Rim (1870) in s tem domala izničila papeško državo. Napetost med obema subjektoma je trajala več desetletij; do ureditve odnosov je prišlo šele s podpisom kondordata leta 1929.⁷

Negativno oceno De Amicisovega Srca lahko postavimo tudi v kontekst uredniške politike Rimskega katolika v tistem obdobju. Prav tega leta je revija objavila negativne ocene tudi o nekaterih drugih avtorjih in delih, npr. o Antonu Aškercu, Josipu Stritarju in Gregorčičevih Poezijah II, ki so izšle leto prej. Sploh pa je že sam nastop Rimskega katolika (začel je izhajati leta 1888) pomenil zaostritev v odnosih znotraj slovenske kulture in družbe. Poudarjal je namreč večjo vnemo katoliškega gibanja, zlasti na področjih, ki so imela izrazit pomen v družbi, začenši z vzgojo in izobraževanjem.⁸

Prevod v slovenščino

Srce je izšlo v slovenskem prevodu leta 1891. Iz neznanih razlogov ga ni prevedel profesor Borghi, marveč Janja Miklavčič.⁹ Ta v Ljubljani rojena učiteljica je več desetletij sodelovala z različnimi glasili (npr. z Vrtcem, Učiteljskim tovarišem in Slovenskim narodom) z izvorno in prevedeno prozo ter publicističnimi prispevki. V devetdesetih letih 19. stoletja je nase opozorila z angažiranjem v ženskih učiteljskih vrstah. Bila je tajnica Podpornega in hranilnega društva učiteljic za Kranjsko, Primorsko, Južno Štajersko in Koroško, to je ustanove, ki si je prizadevala za enakopravnost s kolegi učitelji. Leta 1897 je sklicala zborovanje, na katerem je opozorila na krivico zaradi plačnih razlik med učitelji in učiteljicami. Poudarila je geslo "za enako delo - enako plačilo", pri čemer je polemizirala z Engelbertom Ganglom, učiteljem in znanim literatom tistega časa.¹⁰ V podkrepitev svojih zahtev se je skupaj z drugimi vodilnimi predstavnicami društva srečala z deželnim predsednikom za Kranjsko.

⁶ Rimski katolik, 1889, str. 90-92.

⁷ Italija je zavzela Rim 20. septembra 1870. Dotlej je bil ta v sklopu papeške države, katere zaščitnica je bila Francija. Med prusko-francosko vojno 1870-1871 je vloga Francije oslabela, kar je izkoristila Italija z vdorom v papeško državo.

⁸ Ervin Dolenc: Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929. Ljubljana 1996 (dalje Dolenc, Kulturni boj), str. 99-102.

⁹ Edmondo De Amicis: *Srce*. Ljubljana 1891; prevedla Janja Miklavčič. Delo je izšlo v štirih zvezkih.

¹⁰ Slovenska žena (ur. Minka Govekar). Ljubljana 1926, str. 85; Tatjana Hojan: Slovenska učiteljica ob koncu 19. stoletja. V: Šolska kronika, 1998, št. 7, str. 135-139.

Literarnozgodovinska stroka ugotavlja, da De Amicisovo Srce predstavlja pravo prelomnico v prevodih knjižnih proznih del iz italijanščine v slovenščino.¹¹ Že res, da je bilo pred tem, zlasti na področju dramatike, prevedenih več del, vendar prevod Srca naj bi vseeno zavzemal častno mesto.

Resnici na ljubo se prevajalka ni držala standardnih vzorcev prevajanja, saj je marsikateri del knjige dobesedno priredila. V bistvu je dele, ki so v italijanskem izvirniku preveč izpostavljali italijanska domovinska čustva, prilagodila avstrijskim razmeram.

V enem od začetnih poglavij, ki nosi naslov *Il piccolo patriotta padovano* (Mali padovanski rodoljub), je ne samo spremenila naslov (ta se je po novem glasil Mali sarajevski rodoljub), ampak tudi vsebino, tako da je na koncu poudarila domovinsko noto s stališča svoje države, seveda. V poglavju *Il mio compagno Coretti* (Miklavčičeva ga je prevedla v *Moj prijatelj Markič*) je oče sošolca glavnega junaka v prevodu prikazan kot vojak "*s svetinjami, katere je dobil v vojni leta 1848*", ki je bila za Avstrijo zmagovita, medtem ko je v izvirniku, vedno v zvezi z omenjenim vojakom, navedeno vojno leto 1866, katerega razplet se je zaradi mednarodnih okoliščin ugodno končal za Italijo, in to proti Avstriji.

Poglavje z naslovom *La piccola vedetta lombarda* (Mali lombardski stražnik) je spremenila v Mali črnogorski stražnik. Poglavje je začela z navedbo junaških bitk "*hrabrih Črnogorcev in Hercegovincev s Turki leta 1876-1877*", medtem ko se besedilo v italijanskem izvirniku začinja z "*nekaj dni po zmagoviti bitki Francozov in Italijanov nad Avstrijci pri Solferinu in San Martinu leta 1859, se pravi s časom osvobodilne vojne v Lombardiji*".

Osrednji lik v poglavju *Il tamburino sardo* (Sardinski bobnarček) je prevajalka spet spremenila v Slovana, tokrat v Slavonskega bobnarčka. Pri tem je skušala znova vzbuditi domovinska čustva, vendar s prikazovanjem slovanskih podanikov znotraj avstro-ogrske monarhije. Nekaj desetletij kasneje bi zaradi napetosti med Avstro-Ogrsko in srbsko kraljevino to postalo znatno bolj težavno.

Nekatera poglavja je popolnoma izpustila, npr. *I funerali di Vittorio Emanuele* (Pogreb Viktorja Emanuela) in *Garibaldi*.¹² Izpustila je tudi celoten odstavek, posvečen ideologu združitve Italije Giuseppeju Mazziniju v istoimenskem poglavju v italijanskem izvirniku. Naslov poglavja je v prevodu spremenila v Tolažbo.

Poglavje o italijanskem predsedniku vlade grofu Cavourju je povsem spremenila, tako da mu je dala naslov Grof Radecki. Medtem ko je De Amicis opeval Cavourjeve zasluge za "*izgon Avstrijcev iz Lombardije*", je Miklavčičeva v prevodu poudarila vlogo avstrijskega vojskovodje v bitkah pri Custozi, Sommacampagni, v predmestju Milana itd. Poglavje o italijanskem kralju Umbertu je spremenila tako v naslovu (po novem se je glasil Naš cesar) kot v vsebini. Tudi tu je zamenjala letnice in bitke. De Amicis npr. povzdiguje Umbertove vojaške sposobnosti v vojni leta 1866, Miklavčičeva pa vojaške podvige Franca Jožefa v vojni proti savojsko-sardinskemu kraljestvu leta 1848.

¹¹ Miran Košuta: *Slovenica, peripli letterari italo-sloveni*. Trst 2005, str. 132.

¹² Viktor Emanuel II. (1820-1878), italijanski kralj. Giuseppe Garibaldi (1807-1882), italijanski vojskovodja; skupaj s Camillom Bensom Cavourjem in Giuseppejem Mazzinijem sta bila med najpomembnejšimi tvorci združitve Italije.

Eno od zaključnih poglavij v izvirnem De Amicisovem delu nosi naslov Italia, pri čemer je avtor izpostavil *"lepo, veliko in dolga stoletja slavno Italijo"*; Miklavčičeva je omenjeno poglavje preprosto prevedla v Domovino in povzdignila zemljo, na kateri živi narod *"kateri se je toliko sto let boril s turškim divjaštvom ..."*. Prevajalka na več mestih ni skoparila z vzklikom *"Živela Avstrija!"*, podobno kot De Amicis ne z *"Viva l'Italia"* v izvirniku.

Na odmik od izvirnega besedila je opozorila sama prevajalka v predgovoru prevoda: *"Žal, da se ni mogla prevedsti doslovno, zakaj bi je sicer ne bilo mōči dati v roke mladini naši. Vender se nádejem, da ji mala preosnova ne bode na kvar ..."* To pojasnilo je zgovorno, saj nakazuje, da avstrijske oblasti - v primeru da bi bilo delo prevedeno dobesedno - ne bi dovolile njegove objave. O tem ne gre dvomiti, saj je bilo med italijansko kraljevino in avstro-ogrskim cesarstvom - kljub pripadnosti obeh držav k trojni zvezi s Prusijo (sklenjena je bila leta 1882) - še vedno čutiti skeleče rane preteklih vojn. Deklarativno zavezništvo med obema državama je bilo namreč le fasada za travme, ki sta jih obe državi doživeli v času nenehnih uporov Italijanov proti Avstriji od Napoleonovega padca naprej in v kasnejših vojnah za neodvisnost Italije. Še sam De Amicis se je kot poklicni vojak udeležil ene od vojn za neodvisnost Italije proti Avstriji.¹³

To, da je Janja Miklavčič prikrojila Srce avstrijskim razmeram, ni ostalo neopaženo. Vendar kaže, da to sploh ni nobenega motilo, kot da bi bilo nekaj običajnega.

Ljubljanski zvon je v oceni prevoda zapisal, da *"prelagateljica ni samo prevajala, nego se vselej skrbno ozirala na naše razmerje in na mladino slovensko, kateri je namenjena ta prelepa knjiga, izpustila tukaj posamičnosti, ondu zopet kaj izpremenila, tako, da je smeti knjigo čitati slehernemu otroku našemu"*.¹⁴ Zaključil jo je z ugotovitvijo, da je knjiga vredna, da jo bere mladina in sleherni izobraženec.

Učiteljski tovariš je šel še korak dlje, kar zadeva pristop do prevajanja: *"Ker se je nadejati, da bode to delo doživelo drugi natis, takrat bi bilo dobro, da bi se isto prikrojilo še boljše našim razmeram ... Izpusti se tudi vse, kar kaže na prevročo laško kri, sploh vse, kar je zoper dobro šolsko disciplino po naših nazorih ... Sicer pa moramo knjigo toplo priporočati."*¹⁵

Tudi katoliški Dom in svet je pohvalil prevod, čeprav s pridržki: *"Celo delo je pisateljica predelala ter je prikrojila več ali manj našim razmeram. To pa tudi po potrebi in pravici. Zakaj gola prestava bi se ne ujemala ni z avstrijstvom, ni s slovenstvom, pa tudi ne, da kar očitno povemo, z nabožno-nravno vzgojo mladine, kateri je 'Srce' namenjeno. Zato je hvale vredno, da je izpotakljive reči zamenjala z nam ljubimi in znanimi ..."*¹⁶

Vendar je knjiga, tako kot ob izidu izvirnega besedila, tudi tokrat trčila na nepopustljivo stališče Rimskega katolika. *"Z avstrijskega stališča moramo učiteljico Janjo Miklavčič hvaliti; a poleg Avstrije poznamo mi tudi katoliško cerkev,"* je v uvodnem delu zapisal urednik revije Anton Mahnič. Ta je v bistvu ponovil to, kar je ista revija zapisala že ob prvi oceni leta 1889, in sicer obžalovanje, da se o

¹³ De Amicis je slekel vojaško suknjo leta 1870, istega leta kot so italijanske čete zavzele Rim; to je bilo tudi eno sklepnih dejanj združitve Italije. Od tedaj naprej se je posvetil večinoma književnosti.

¹⁴ Ljubljanski zvon, 1891, str. 440-441.

¹⁵ Učiteljski tovariš, 1. 10. 1891, str. 10-11.

¹⁶ Dom in svet, 1891, str. 426.

krščanstvu molči "in se je prezira, kaker bi ga sploh ne bilo ...". Spotakljivo pa naj bi bilo tudi dejstvo, da je Miklavčičeva poklonila knjigo Josipu Stritarju, "znanemu aposteljnu masonskega ljubezni-evangelija mej Slovenci".

Zaključek ocene je bil spet zelo oster: "To je 'srce' masonske Evrope, srce Amicisovo do otrok, gospodična Janja!"¹⁷

Zaostritev polemike

Polemika se je zaostrila v trenutku, ko je vanjo vstopila Marica Nadlišek. Pozornost, ki je bila do tega trenutka usmerjena v Janjo Miklavčič, se je odtlej preusmerila na Nadliškovo.

Njen poseg gotovo ni bil pričakovan. Nekaj let prej se je sicer pojavila z razmišljanjem v Edinosti, vendar takratni nastop je bil osredotočen na nekoliko drugačno področje: na vlogo slovenske matere in žene v narodnovzgojnih nalogah. Samo pozorno branje prispevka, objavljenega na prvi strani tega dnevnika, je nakazovalo bolj ambiciozen duh ("Jaz trdim samo, da ženska stori lahko mnogo več, nego li jej velewa umno gospodinjstvo in kar jej kažejo hišna opravila").¹⁸

Njeno poseganje v polemiko z Antonom Mahničem je bilo presenetljivo tudi zato, ker je slednji veljal za izjemno neugodnega sogovornika. Za petindvajsetletno učiteljico brez akademske izobrazbe je polemika z "nevihto s Krasa" pomenila nelahko preizkušnjo. Precedensi (prejšnje polemike z drugimi kulturniki) so namreč obetali trdo reakcijo goriškega teologa. Mahnič namreč ni bil samo teoretsko podkovan, marveč tudi zelo bojevit in brezkompromisen. O tem priča vrsta zapisov, ki jih je objavil pred tem, med drugim v zvezi z Gorazdom (Antonom Aškercem) takoj po izidu njegovih Balad in romanc (1890).¹⁹

Marica Nadlišek si je za tribuno izbrala revijo Slovanski svet. Omenjena revija (v letih 1888-1899 jo je izdajal Fran Podgornik, izhajala pa je najprej v Ljubljani, nato pa v Trstu in na Dunaju) je bila precej pozorna na žensko vprašanje in se je zavzemala za žensko enakopravnost. V slovenske razmere je vnašala svežino glede tega, pri čemer je pritegnila k sodelovanju vrsto slovenskih izobraženck.

Nadliškova v obrambi De Amicisovega dela ni samo zagovarjala vsebine in sporočila knjige ("Srce Vam ni katoliško! ... In kje najdete več ljubezni do bližnjega in do domovine, kje je več vsmiljenja in ponižnosti, kje več spoštovanja do starih in nesrečnih ter ubogih ljudij, kakor baš v tej knjigi?").²⁰ Lotila se je namreč tudi Mahničevega pristopa do slovenske književnosti oziroma njegovih hudih kritik na račun Prešerna, Stritarja, Gregorčiča, Aškercera in mladoslovencev, pri čemer je posebej analizirala in zavrnila kritiko o Jurčiču oziroma njegovi Lepi Vidi. Njen nastop lahko torej štejemo kot obrambo umetniške svobode, pa tudi medijske svobode oziroma pravice do izbire: "Mislim, da bi morali dovoliti, naj (bralci - op. a.) prebirajo zraven Vaše knjige vse druge liste ter potem sami sodijo, kaj je resnica ..."

¹⁷ Rimski katolik, 1892, str. 129-135.

¹⁸ Edinost, 24. 3. 1888, Narodno ženstvo.

¹⁹ Zanimivo je, da je na Mahničeve napade na Aškercera odgovoril v Ljubljanskem zvonu Janko Kersnik, skrita ljubezen Marice Nadlišek.

²⁰ Slovanski svet, 24. 12. 1892, str. 373-375, Marica: Mimogrede nekaj mest iz "Rimskega katalika".

Nadliškova je poleg tega stopila v bran čitalnic, sokolskih društev, tamburaških skupin itd., do katerih je imel Mahnič prav tako odklonilno stališče. Ni jim namreč bil naklonjen, ker so bila praviloma povezana z liberalnim taborom. Na spisku teh društev so bile tudi primorske podružnice Ciril-Methodove družbe, pri čemer je zanimivo, da je bila Nadliškova deset let (1888-1898) tajnica podružnice Društva sv. Cirila in Metoda v Trstu.²¹ Aktivna je bila tudi v čitalnici v domačem Svetem Ivanu pri Trstu.²²

Mahničev odgovor je bil, po pričakovanju, zelo jedek. Poleg tega, da je De Amicisovo delo ponovno označil za framazonski izdelek,²³ se je Nadliškove lotil z naravnost žaljivim besediščem: "Kar ženska ne zmore radi kratke pameti, nadomesti z - dolgim jezikom."²⁴ V nadaljevanju ji je brez ovinkarjenja očital: "Da, Marica! Ostanite li pri svojih t.j. ženskih opravilih. Ako ste gospa, krpajte možu hlače, pa vmivajte in povijajte otroke, če jih imate!" pri čemer je razgalil tudi svoj odnos do žensk. Nežnejšemu spolu je namreč odrekal pravico, da se opredeli do vprašanj, kot sta bila idealizem in realizem v književnosti, katoliška pedagogika, da ne govorimo o vojaških zadevah ("To vse prepuščajte nam, možkim; mi se bomo vže o vsem dogovorili.").

Nadliškova je v repliki ponovila svoje argumente tako glede De Amicisa kot slovenskega slovstva: "Molčati se ne more, kedar bode (Mahnič - op. a.) še nadalje škodljivo zavijal ter mrcvaril naše slovstvo." Čeprav je potarnala zaradi ostrine Mahničeve kritike ("Pri vsej Svoji učenosti ne kažete posebne olike."), je na koncu katoliškemu ideologu vseeno ponudila roko sprave.²⁵

Ta je predlog gladko zavrnil, res pa je tudi, da je raven polemike začela vodeneti, saj je od vsebinskih vprašanj vse bolj drsela v formo. Mahnič je namreč kritiziral Nadliškovo zaradi domnevnega avtorstva prispevka, ki ga je objavila revija Vesna, s katero je bil Mahnič prav tako v sporu. Marica Nadlišek je v pojasnilu v Slovanskem svetu zanikala, da bi bila avtorica prispevka, in kmalu zatem se je polemika okrog De Amicisa domala iztekla.²⁶

Ne pa povsem, saj je Mahnič večkrat zatem, v zanj značilnem posmehljivem tonu, omenil Nadliškovo v svojih spisih, še zlasti v zvezi z ženskim vprašanjem. V enem od svojih spisov je npr. obravnaval aspiracije "najnovejših emancipantinj katerih prototip občudujemo v znani tržaški Marici".²⁷ Kakor koli že, polemiko z Mahničem o ženskem vprašanju so od Nadliškove prevzeli in nadaljevali drugi, začenši z Davorinom Hostnikom.²⁸

²¹ Marta Verginella: *Ženska obrobja. Vpis žensk v zgodovino Slovencev*. Ljubljana 2006 (dalje Verginella, *Ženska obrobja*), str. 175.

²² Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem. Ljubljana 2007, str. 93.

²³ Ta očitek so v tistem času pogosto uporabljali na katoliški strani, še zlasti zoper liberalne kroge. Na socialdemokratsko gibanje še niso bili zelo pozorni, ker je bilo na Slovenskem šele v povojih. Kot zanimivost naj dodamo, da se je De Amicis prav v letu, ko je izšel slovenski prevod Srca, pridružil italijanskim socialistom.

²⁴ Rimski katolik, 1893, str. 114-118, Dr. Mahnič: Kaj piše "Marica"?

²⁵ Slovanski svet, 10. 3. 1893, str. 93-94, Marica: Kako je odgovor dr. Mahniča žalostno-duhovit za post.

²⁶ Rimski katolik, 1893, str. 245-249, Dr. Mahnič: Slovenska in hrvatska Marica.; Slovanski svet, 10. 5. 1893, str. 180, Marica: Dr. Mahniču..

²⁷ Rimski katolik, 1893, str. 307-321, tu 314, Dr. Mahnič: Žensko poglavje.

²⁸ Slovanski svet, 27. 1. 1894, str. 28-30, Roščin (Davorin Hostnik): Heureka!. Mahnič je žensko vprašanje v tistem času pogosto obravnaval, tako pred polemiko o De Amicisu kot po njej. V Rimskem katoliku je zapisal, da gre za najvažnejše socialno vprašanje, čeprav je po drugi strani tudi trdil, da se žensko pretirano časti in obožuje, za kar naj bi bili na Slovenskem krivi Prešeren in njegovi romantični

Avtorji, ki so ocenjevali polemiko med Mahničem in Nadliškovu okrog dela *De Amicisa*,²⁹ so večinoma vzeli za izhodišče mnenje literarne zgodovinarke Marje Boršnik iz leta 1940 (leta smrti Marice Nadlišek). Ta je zatrdila, da je Nadliškova, po eni strani, leta 1892 smelo vrgla Mahniču rokavico v obraz, po drugi pa, zaradi teologovega zasmehovanja, izzvala "nekam neroden odgovor, kar dokazuje, da njena preprosta in odkrita beseda Mahničevemu zavijanju ni bila kos".³⁰ Zdi se, da je ta ocena prestroga, saj je bil njen vstop v polemiko po vsebinski plati argumentiran. Predvsem pa je šlo za pogumno dejanje, še posebno ker je postavila na plan ne samo literarna, ampak tudi družbena vprašanja.³¹

Oba, tako Mahnič kot Nadliškova, sta se takoj zatem še zbodla, in sicer ob koncu leta 1893 in v začetku 1894 v zvezi z ženskimi značajmi v Turgenjevovih delih.³² Mahničeve polemike so večinoma znane, glede Marice Nadlišek pa lahko omenimo polemiko, ki jo je imela sredi devetdesetih let 19. stoletja s Franom Govekarjem. Vendar to je že druga zgodba.

Sklepna misel

Polemika o *De Amicisovem* literarnem delu *Srce* je bila sprva omejena na ocenjevanje literarne vrednosti tega dela. Nakazala se je že pred izidom slovenskega prevoda tega dela (1891), saj je Mahničev Rimski katolik leta 1889 prekinil ugodne ocene, ki so izhajale v slovenskem revialnem tisku. Zanimivo je, da je prevajalka *Srca* delno upoštevala pripombe v Rimskem katoliku in prilagodila vsebino avstrijskim razmeram oziroma izpustila in spremenila dele iz izvirnega besedila, ki so izpostavljali italijanski patriotizem. Skladno z izvornikom pa ni omenila religiozne tematike, kar je izzvalo ostro reakcijo Rimskega katolika.

Po nastopu Marice Nadlišek je polemika prerasla prvotne okvire in se osredotočila na obravnavo veliko resnejše zadeve - ženskega vprašanja. Okrog tega vprašanja so se lomila kopja med takratnim vodilnim katoliškim teologom Antonom Mahničem in Marico Nadlišek, poznejšo urednico Slovenke, prvega ženskega lista

---

pogledi. Mahnič je odgovor na žensko vprašanje iskal v svetem pismu in prišel do zaključka, da moški ni bil ustvarjen zaradi ženske, ampak obratno: da je bila ženska ustvarjena zaradi moškega. Iz tega je sledilo, da je ženska podrejena moškemu, kar pomeni, da je bil nauk o popolni enakosti obeh spolov nasproten božji volji. Poleg tega so bile ženske, po tej razlagi, telesno in "duševno" šibkejšje od moških, "in ta je glavni razlog, da mora biti moškemu podrejena". Anton Mahnič, *Žensko poglavje*. V: *Rimski katolik*, 1893, str. 307-321. Poudarjanje ženskega vprašanja v tistem času ni bilo naključno. Zgovorniki ženske enakopravnosti so namreč prav tedaj postali številnejši in bolj odločni. Spremembe so doživljale tudi same ženske, saj se je vse bolj višala njihova izobrazbena struktura. Pomembna skupina so postale predvsem učiteljice, ki so bile vedno bolj pripravljene oglašati se javno. Peter Vodopivec: *Kako so ženske v 19. stoletju vstopale v javno življenje*. V: *Zgodovina za vse*, 1994, št. 2, str. 30-44, tu 41.

²⁹ Verginella, *Ženska obrobja*, str. 176. Igor Zemljič: *Marica Nadlišek Bartol*. V: *Splošno slovensko žensko društvo*. Ljubljana 2003 (dalje Zemljič, *Marica Nadlišek Bartol*), str. 278-292, tu 282.

³⁰ *Ženski svet*, 1940, str. 50-51, Marja Boršnik Škerlak: *Marica Nadlišek-Bartolova*.

³¹ O tem priča tudi intervju, ki ga je z Nadliškovo imela Marja Boršnik. Na vprašanje "Ali vam je bilo težko, ko vas je (A. Mahnič - op. a.) tako brezobzirno in jedko zasmehoval v Rimskem katoliku?", je Nadliškova odgovorila: "Kaj malo sem se brigala, kaj mislijo ljudje o meni. Šla sem svojo pot. Imela pa sem precej sitnosti v šoli. Dve učiteljici in katehet so me hudo postrani gledali zaradi tega." *Ženski svet*, 1937, št. 3, str. 49-52, tu 51, Marja Boršnik: *Pogovor z Marico*.

³² Zemljič, *Marica Nadlišek Bartol*, str. 282. Gl. tudi *Slovanski svet*, 27. 1. 1894, str. 31, Marica: *Pojasnilo o Turgenjevih ženskah*. Članek se navezuje na Mahničev prispevek v *Rimskemu katoliku*, 1893, str. 450.

v slovenskem etničnem prostoru (ustanovljenega leta 1897). Šlo je za trk dveh ideologij - katoliške konservativne in liberalne s primesmi načel o ženski enakopravnosti. Nadliškino zavzemanje za *De Amicisovo Srce* je bilo povezano tudi s tenkočutnostjo do literarnih vprašanj; spomnimo, da je nekaj let pozneje, leta 1898, Ljubljanski zvon objavil v nadaljevanjih njeno *Fato morgano*, ki je bil prvi slovenski tržaški roman. V Ljubljanskem zvonu in nekaterih drugih časnikih je ob prelomu 19. in 20. stoletja objavila tudi prevode nekaterih krajših del iz italijanske književnosti (npr. Antonia Fogazzara, Matilde Serao idr.). Njeno navezanost na književnost je pozneje podedoval tudi njen veliko bolj znani sin, leta 1903 rojeni Vladimir Bartol, avtor romana *Alamut*.

Mahnič se je spustil v polemiko malo po tistem, ko je, v veliki meri po njegovi zaslugi, prišlo do ločitve duhov na Kranjskem. Leta 1892 sta se namreč katoliški in liberalni tabor ločila v kranjskem deželnem zboru; isto leto pa je potekal tudi I. slovenski katoliški shod, eden od štirih tovrstnih shodov pred prvo svetovno vojno, ki je prav tako zakoličil samostojno smer katoliškega gibanja na Slovenskem.³³ Upoštevanje teh premikov nam zagotovo pomaga razumeti kontekst, v katerem je potekala polemika okrog *De Amicisovega Srca*, še posebej med Antonom Mahničem in Marico Nadlišek.

Ivan Vogrič

CONTROVERSIES ABOUT CUORE (HEART) BY DE AMICIS AT THE TURN OF THE 19TH CENTURY (an example of a cultural struggle)

S u m m a r y

In 1892 - in the same year the 1st Slovenian Catholic Convention took place and when the Catholic and liberal camp separated in Carniola - a controversy about the Slovenian translation of the work of youth literature *Cuore* (*Srce*) by Edmondo De Amicis took place in Slovenia after the book was published. The debate, which occurred simultaneously with the first serious political dispute in Slovenia, started between the leading Slovenian theologian Anton Mahnič and a young teacher Marica Nadlišek from Trieste, later the editor of *Slovenka*, the first women's magazine in the Slovenian ethnic space.

The origins of the controversy (similarly as in the relations between both leading political camps) can be traced to several years sooner. Namely, in 1889 the *Rimski katolik* publication, whose establishment was also a turning point in the cultural and political history in Slovenia, published a negative review of the aforementioned work of literature. This differed from the favourable responses after the publishing of the original work in the Italian language, mostly among teachers. The *Rimski katolik* magazine emphasised the reproaches already expressed by the Italian Catholic circles after the book was published in Italy (in 1886): the disappointment in the lack of religious aspects in the text.

In 1892 the *Rimski katolik* publication even more decisively repeated its viewpoint in the article by Anton Mahnič. Mahnič criticised the translator of the work (the teacher Janja Miklavčič) and Josip Stritar, who was among the first to bring attention to this book.

It is interesting that the translator took the liberty of changing the contents, adapting it to the Austrian situation. She also openly admitted that, although this fact was, in a non-critical manner, also established by other reviewers of the book. However, the conflict took place because of other issues, which broke out especially in the moment when the debate was joined by Marica Nadlišek.

With her opinion the controversy escalated, spreading to other issues, first and foremost the artistic freedom and women's issues, especially the gender equality. The debate was later also taken up and continued by others. It was open and at times very tense. Especially in the beginning, Marica Nadlišek defended the work of the Italian writer in a quite well-argued manner, while Mahnič responded with mockery, characteristic of him.

---

³³ Dolenc, *Kulturni boj*, str. 100.

This controversy was a clash of both leading ideologies in Slovenia at the time, and it was a classic conflict between the characteristic representatives of these ideologies: the Catholic clergy and the liberal teachers. At the same time it was an example which fits perfectly in the so-called cultural struggle, and it kept resounding for a long time after the debate ended.